

Julijana | LATINSKI KLASIKI V VISOCNIK | HIERONIMOVIH PISMIH

Izvleček

Sveti Hieronim, eden izmed štirih cerkvenih očetov, je bil zaradi šolanja pri Donatu zelo dobro podkovan v latinski književnosti. Znanje je s pridom uporabljal pri lastnem literarnem snovanju, ki pa je bilo posvečeno krščanstvu. V sanjah ga je preganjal očitek, da ni Kristusov (kar bi kot menih moral biti), temveč Ciceronov. Latinski avtorji so mu bili namreč tako prirasli k srcu, zaradi intenzivnega ukvarjanja z njimi postali že kar del njega, da se jim ni mogel več odpovedati. Kakor vsa njegova dela so tudi pisma prepredena s citati in aluzijami na te t.i. poganske avtorje. Pri preučevanju teh reminiscenc se pred nami pojavi celotna paleta latinske literature v Hieronimovi prioritetni lestvici.

Abstract

Saint Jerome, one of the four Latin Fathers, was a student of Donatus and thus well-versed in Latin literature. He used this knowledge in his own literary work, which was, however, dedicated to Christianity. In his dreams, he was haunted by the reproach that he was not an adherent of Christ (as he should be, being a monk) but of Cicero. Nevertheless, through years of studies the Latin authors had become such an integral part of him that he was no longer able to put them out of his mind completely. His letters, like his other works, are filled with quotations from and allusions to these so-called pagan authors. A study of these reminiscences reveals an entire anthology of Latin literature based on Saint Jerome's preferences.

Sveti Hieronim - življenje in delo

Sveti Hieronim, eden najpomembnejših in najplodovitejših latinskih cerkvenih očetov, se je rodil med leti 331 in 347 v mestecu Stridonu. Njegovo rodno mesto je že dolga leta vir ugibanj in dilem, saj ga še vedno ne znamo locirati. Obstaja pa kar nekaj hipotez, ki so bolj ali manj verjetne. Stridon bi se naj nahajal na mejnem področju med Dalmacijo in Panonijo. Med leti 376 in 379 so ga Goti povsem razrušili, do tal razdejali, tako da je skozi stoletja povsem izginil iz zgodovine.¹

Hieronim je izhajal iz dobro situirane krščanske družine, ki mu je omogočila celo nadaljevanje osnovnega šolanja v Rimu pri najbolj uglednem učitelju tistega časa, pri Donatu. Zagotovo je moralo to izobraževanje pu-

¹ F.K. Lukman - prvi del, str. 1, op. 2.

stiti močne sledove, ki smo jim priča v vseh njegovih kasnejših delih; seznanjanje s klasičnimi antičnimi avtorji je pogojevalo poznavanje le-teh², s tem pa tudi obvladovanje latinskega jezika v ciceronskih normah.

V Rimu se je Hieronim dal krstiti, ter se s tem poslovil od mladostne razposajenosti in lahkomišelnosti. Na poti po Galiji je sklenil, da bo svoje življenje posvetil Kristusu, da bo torej postal menih. V času bivanja v Antiohiji je zbolel za vsemi možnimi boleznimi; v tem vročičnem stanju so se mu pojavile znamenite sanje, zaradi katerih se bi naj odpovedal "poganskim avtorjem". Nekaj časa je preživel v halkiški puščavi, kjer se bi naj pokoril za grehe iz mladosti. Ves čas pa se je tudi študijsko udeještoval: se učil grščino, si v pismih naročal literaturo, pisal...

Preden se je vnovič vrnil v Rim, je Hieronim dve leti preživel v Konstantinoplu, kamor ga je privabil sloves škofa Gregorija Nazianskega. Prevajal je Origena, pa tudi Evzebijev kroniko. Papež Damaz je učenega Hieronima navdušil za revizijo latinskega besedila Svetega pisma; počasi, a vztrajno je nastajala znamenita Vulgata. Bivanje v Rimu pa se mu je kaj kmalu priskutilo, zato se je sklenil umakniti na vzhod, v Betlehem. Postal je predstojnik na novo ustanovljenega moškega samostana. Veliko časa je posvečal prevajanju, pisanju razlag besedil Svetega pisma, sestavljanju homilij, pisanju polemik, pisem, komentarjev...

Septembra 419 oziroma 420 je Hieronim umrl. Njegove relikvije so prenesli v cerkev S. Maria Maggiore v Rimu. Takoj po smrti so ga začeli častiti kot svetnika, prištevajo ga med štiri cerkvene očete.

Hieronimov pisemski opus

Zbirka Hieronimove korespondence, ki se je ohranila do današnjih dni, obsega 154 pisem, vendar je med temi mogoče najti nekatera, ki so jih drugi pisali Hieronimu: deset pisem sv. Avguština, pisma sv. Damaza, pisma sv. Teofila Aleksandrijskega... Skozi stoletja se je v zbirko zagotovo vrnil tudi kak apokrif; ostane nam 125 pisem, ki so dejansko Hieronimova.

Nekatera pisma so kratka, napisana kot odgovor ali vzpodbuda; druga so prerasla v prave knjige (libelli) in razprave o posameznih vprašanjih. Napisana so bila v različnih priložnostih, za različne osebe, z neenakimi občutki, pa vendar v vseh primerih ohranjajo neposrednost izrazoslovja, bogastvo različnosti, slogovno živost in pestrost, kakršni ni para v zgodovi-

² J.N.D. Kelly, str. 12: »His writings are soaked in echoes of, or borrowings from, not only all the writers named so far (Horace, Vergil, Terence, Cicero, Sallust, Plautus, Lucretius, Persius, Lucan), but also Ovid, the mordant first-century epigrammatist Martial, the renowned rhetorician Quintilian, the Stoic moralist and tragedian Seneca.«

ni epistularne književnosti. Hieronim v pismih govori o sebi neposredno in iskreno, a tako tudi o drugih: o tistih, ki jih je imel rad, pa tudi o onih, ki mu niso bili preveč pri srcu. Z odkrito zaskrbljenostjo piše o dogodkih v tedanji dobi: o gotskem zavzetju Rima, o širjenju herezij... Med osebami, ki jim je Hieronim pošiljal svoje pisemske stvaritve, najdemo mnoge znane osebnosti tistega časa: papeža Damaza, sv. Avgušтина, Rufina, Pamahija... Na drugi strani pa so bila namenjena popolnoma neznanim ljudem, ki so ravno zaradi te omembe postali slavni.

Glede na naravo obravnavanega predmeta bi Hieronimova pisma lahko razporedili nekako takole:

- moralna, dogmatična, eksegetična pisma;
- polemike;
- hvalilni in nagrobni govor;
- družinska pisma.

Besedišče pisem sv. Hieronima se veliko bolj približuje klasični latinščini kot večina zapisov iz tega obdobja, obenem pa prinaša sledove pogovorne latinščine 4. stoletja. Velikokrat uporablja sodobne izraze, ki so večkrat sposojeni iz grščine, so pa neobhodno potrebni za izražanje idej in krščanskih institucij. Zasedimo tudi arhaične in poetične besede, ki jih je moč najti že v delih Cicerona in Cezarja; ne smemo pa pozabiti na rabo lastnih neologizmov.

Ciceronianus es, non Christianus!

XXII. pismo je eno izmed najbolj odmevnih in znamenitih Hieronimovih pisem sploh. Napisal ga je leta 384 v Rimu kot navodilo za deviško življenje Pavlini hčeri Juliji Evstohium. Pavla se je pridružila vdovi Marceli, z njo opravljala dela pobožnosti in krščanske ljubezni. V Marcelini hiši je spoznala Hieronima in postala njegova učenka. Julija se je pod vodstvom matere Pavle in vdove Marcele zaobljubila devištvu, šla skupaj z materjo v Betlehem ter po njeni smrti prevzela vodstvo betlehemske samostanske ustanove.

Hieronim je želel s tem svojim pismom utrditi Julijo v poklicu, ki si ga je izbrala. Sviri jo, naj se ne ozira nazaj; daje natančna navodila, česa se mora devica varovati, kako mora živeti; svetuje glede hrane in posta, molitve in drugih pobožnih vaj, bedenja in počitka, glede obleke, dobrotelosti in ročnega dela. Vmes vpleta ostre sodbe o grehih in razvadah tedanje družbe.

Prav v tem pismu se pojavi tudi stavek: „*Ciceronianus es, non Christianus!*“ V 30. poglavju Hieronim opiše nekaj dokaj zgovornih stvari iz svojega življenja. Najprej je tu omemba Hieronimove knjižnice v Rimu, ki je slovela kot ena največjih in najbolje založenih zasebnih "ustanov" te vrste

tistega časa.³ Ni naključje, da omeni Tulija in Plavta kot reprezentativna predstavnika tistih latinskih avtorjev, ki jih je v mladostnih letih študija prebiral, preučeval, memoriral. Vpliv ugledne in uveljavljene Donatove šole, ki jo je v Rimu obiskoval, pač ni mogel biti zanemarljiv. V ospredje pa je stopilo tudi Hieronimovo osebno zanimanje za literaturo, predvsem za zlato dobo rimske književnosti.

V nadaljevanju tega poglavja se kmalu dotaknemo tistega še posebej zanimivega dela: Hieronimovih vročičnih sanj, ko mu je očitano, da ni Kristusov, pač pa Ciceronov. O pristnosti le-teh obstajajo dvomi; če govorimo o sanjah, to niti ni kaj nenavadnega. Kaj lahko bi se Hieronim lahko poslužil kakšnega zgleda iz starejše literature in sanje uporabil le kot umesten prijem, s katerim bi izrazil svoje sentimente. Če gre v našem primeru za to, lahko brez obotavljanja trdimo, da je ta poskus prefinjeno udejanjil.

Možnost, da se mu je to dejansko zgodilo, pa kljub dvomom obstaja. Nekako pa ob tem ne moremo mimo splošno znanih ugotovitev glede sanj. Velikokrat so tesno povezane z našo podzavestjo, ali s tistim, kar trenutno zaposluje naše misli. Ob upoštevanju teh dejstev se nehote dokopljemo do nekaterih zaključkov o teh točno določenih sanjah. Hieronim je v svojem življenju zaradi širine in izobraženosti, ki si jo je v teku let pridobil, prej ali slej moral priti do neke točke, kjer se je pri sebi zavedel, da je njegovo delovanje na nek način paradoksalno. Svoje bivanje je predal Bogu, svoje ustvarjanje posvetil širjenju njegove slave. Kljub temu pa se ni odpovedal ljubezni do latinske, tako imenovane poganske literature, s katero si je bogatil obzorja, katera mu je prirasla k srcu v mladih letih.

Izvrstno poznavanje del latinske književnosti je sicer pripomogla k njegovi vzorni latinščini, obvladovanju retoričnih figur, poznavanju besednjaka, zgodovine in filozofije. Po drugi strani pa se je sama vsebina teh del pogosto krepko prepirala z doktrino krščanstva (naj samo omenim rimski panteon bogov). Mož Hieronimovega kova je imel ta prepad nedvomno jasno pred očmi. Ni težko ugotoviti, da se počuti krivega, ker bere "posvetne avtorje". Navdušuje ga njihov uglajen, izpiljen in dovršen jezik, kakršnemu na svojo žalost ne more biti priča v spisih Svetega pisma. Pa vendar bi morali biti ti sveti spisi tisto, kar bi ga dvigalo, vzpodbujalo, tolažilo, opogumljalo, navdajalo z upanjem, energijo...

„Ciceronov si, in ne Kristusov!“⁴ Za človeka njegovega prepričanja ni moglo biti sprejemljivo, da bi karkoli postavljaj pred Biblijo. Lasten zaključek, da prav to morda počne, je rodil celo strah pred peklom. Hieronim je bil sila kritičen človek, skorajda sočasno se je odzival na pojave v tedanji

³ J.N.D. Kelly, str. 20: »The library was to accompany him on the lengthy journeys he was to undertake in Europe and Near East, and was to be finally installed in his monastery at Bethlehem. Continually growing in size and variety, it must eventually have become the most important private collection of the period.«

⁴ Ep. XXII 30, 2: »Ciceronianus es, non Christianus.«

družbi, ki se mu niso zdeli primerni in moralno neoporečni. S kritikami pa očitno ni prizanašal niti sebi.

Teologi in verski zanesenjaki bi verjetno dejali, da so bile to preroške sanje, poslane od Boga. Hieronim bi si pač naj s svojim pregrešnim branjem poganske literature zaslužil en tak opomin. Vsekakor smo lahko prepričani, da Hieronim do tega predmeta ni bil brezbrizen, prej nasprotno: svoje navdušenje nad latinsko književnostjo je pojmoval kot problem, mlačnost ob Svetem pismu je bila več kot zaskrbljujoča.

Na koncu poglavja objubi, da posvetne literature ne bo več bral, ampak se bo z vso dušo in vsem srcem posvečal svetim knjigam, toda... Ali je bilo res tako? Latinski klasiki so bili Hieronimu že tako blizu, že kar del njega, da se jim popolnoma na noben način, pa četudi bi hotel, ne bi mogel odpovedati. Vse njegovo delo je namreč prežeto in prepredeno s citati in aluzijami na te avtorje, kar je še posebej opazno v pismih.⁵

Reminiscence latinskih klasikov v Hieronimovih pismih

J.N.D. Kelly trdi, da je Hieronimovo delo prepredeno z latinskimi klasičnimi pisci. Za preverjanje te trditve se mi je zdel najbolj primeren njegov pisemski opus. Pisma so zagotovo relevanten prikaz in odraz njegovega širšega literarnega snovanja. S svojo tematsko, vsebinsko, kvantitativno, namembnostno raznolikostjo pričajo o ostalem delu, ki je prav takšno. Morda bi celo lahko rekli, da je ta pisemski opus, Hieronimov književni opus v malem. Na osnovi tega t.i. „mini“ opusa lahko ugotovimo Hieronimovo podkovanost v latinski književnosti, hkrati pa tudi njegovo naklonjenost do nje.

Naj se najprej ustavim pri paleti latinskih piscev: zastopana so tako različna imena, da ne bi mogli izbrskati področja, ki ne bi bilo prezentirano, pa naj bo to proza, ali poezija, v arhaični, zlati ali srebrni dobi. Pri poeziji prednjačita Vergilij in Horacij, sledi jima komediograf Terencij; pri prozi ima absolutno prvenstvo Cicero. Najdejo se verzi arhaičnih epskih pesnikov Enija in Najvija, Plavtovi so veliko bolj redki kot Terencijevi; omenjajo se fragmenti Lucilijevih satir. Poznavanje Ovidijevih stvaritev nikakor ni presenetljiva, morda je bolj šokanten odmev kontroverznega Lukrecija. Zaslediti moremo vpliv Tibulovih, Lukanovih in Fedrovih verzov; izpustiti ne bi mogli niti večkrat zastopanega Perzija, pa manjkrat Juvenala in Marcijala. Pri nevezani besedi se kot stalnica pojavlja Kvintilijan, sledijo mu zgodovinarji: Salustij, Livij in Tacit. Pozabiti ne smem niti na Plinija, Seneko in Valerija Maksima. Na osnovi enega samega primera lahko sklepam, da je Hieronimu prišel v roke tudi Petronij. Hieronimova seznanjenost z zakladnico latinske literature pravzaprav ni poznala meja.

⁵ Op. 1.

Pa vzemimo pod drobnogled najpogosteje zastopane avtorje. Informativnega pomena je vedeti, da je vseh primerov (citatov in aluzij na klasične pisce v Hieronimovih pismih) okoli 270. Od tega jih največ - več kot 90 - pripada Vergiliju. Pri tem z veliko prednostjo 70 primerov izstopa Eneida. Razlog za tako natančno poznavanje tega dela bi lahko iskali v šoli Elija Donata, saj je bila Eneida tam eden najbolj uporabljenih in sploh najpomembnejših učnih pripomočkov, kot takšni ji je pripadalo veliko pozornosti in še več časa. Verze iz Eneide (ali druge) je Hieronim znal vzeti iz ene celote in jih skoraj neopazno uporabiti v drugi. Bukolika in Georgika sta sorazmerno velikokrat navedeni, obe približno v enaki meri. Vergilijev opus kot celota obsega 1/3 vseh primerov, kar že samo po sebi dokazuje, da je Vergilij eden tistih avtorjev, katere je Hieronim poznal do potankosti, jih bral, ter očitno znal celo na pamet.

Delež Horacijevih primerov je sicer polovičen (okoli 45), a še vedno zavidljiv. Carmina, Epistulae in Saturae so zastopane skorajda enakovredno, primerov iz Ars poetica je občutno manj. Nekateri Vergilijevi in Horacijevi verzi so mu očitno bili še prav posebej blizu, saj se pojavijo v celotnem pisemskem opusu večkrat, na zelo različnih mestih. Gre predvsem za kratke priročne misli, pripravne za rabo v različnih situacijah (Verg. Aen. VI 625-627; Verg. Aen. I 364; Verg. Aen. IV 298; Verg. Georg. IV 83; Hor. Carm. III 3, 7-8; Hor. Sat. I 3, 68-69; Verg. Buc. IX 53-54; Verg. Buc. IV 60).

Pri proznih piscih nihče ne presega Cicerona. V svoji knjižnici je Hieronim moral imeti dobro založeno zbirko Ciceronovih del, saj je manj verjetno, da bi Hieronim tudi daljše pasuse proze (le-tam smo lahko pričali tudi v pismih) ohranil v spominu in jih tu in tam vnesel kot popestritev ali kot argument. Sklepati je mogoče, da pravzaprav ni Ciceronovih del, ki jih Hieronim ne bi poznal: Opazni so namreč odmevi na zelo različne Ciceronove stvaritve: Brutus, Tusculanae disputationes, De finibus, De inventione, De amicitia, Pro Flacco, De oratore, Cato Maior de senectute, Pro Gallo, De imperio Cn. Pompei, Philippicae, De optimo genere oratorum, De officiis, De re publica, In Catilinam, Pro Roscio Amerino, Pro Milone, Ad familiares. Hieronim je bil torej seznanjen s Ciceronovimi govori, filozofskimi in govorniškimi spisi, neznana mu niso bila niti pisma.

Hieronim nam večkrat daje na znanje bolj ali manj izrecno, koga citira, oziroma na katero delo namiguje. Ne bi mu mogli očitati, da si pripisuje zasluge drugih. Hieronimovo citiranje je bilo torej dokaj natančno; če je imel pri roki avtorjev tekst, ni bilo težav, če pa izvirnika ni bilo na dosegu roke ali pa je bil prepričan, da ga tako ali tako zna na pamet, je to doprineslo k pomanjkljivostim. Prihajalo je do sprememb sklonov, do zamenjave števila pri glagolih, do uporabe različnih prislovov, zamenjave besed in s tem rabe sopomenk ali do manjših pomenskih odstopanj. Zgodi se, da v verzu kakšno manj pomembno besedico izpusti in ni nujno, da

navaja cel verz; v sklopu več verzov se kakšnemu zlahka odpove, saj ga v tem določenem primeru pač ne potrebuje.

Več kot citatov v pravem pomenu besede pa je v Hieronimovem pismemskem opusu mogoče zaslediti takšnih in drugačnih namigov in aluzij na besede kakega klasika. Dela latinskih piscev je očitno zelo podrobno prebiral, saj je le tako mogoče, da se ti prebrane besede in besedne zveze tako prikupijo, da jih kar posvojiš.

Veliko število reminiscenc latinskih klasikov v Hieronimovih pismih govori predvsem o tem, da je bil Hieronim za tiste čase izvrstno poučen na področju latinske književne tradicije, da je imel rad elegantno latinščino ter da je znal svoje obilno znanje s pridom in brez velikih predsodkov uporabljati. Posledica je njegova lastna latinščina, ki velja za eno najlepših v svojem času; rezultat pa je tudi pogosto vpletanje latinskih avtorjev v svoja besedila, rafinirana raba njihovih besednih zvez in spominjanje na stare zglede.

Pri preučevanju Hieronimovih pisem se zgodi nekaj nepričakovane- ga, kar naenkrat nimaš pred seboj samo tega dela, pač pa vso zakladnico latinske literature, vendar v Hieronimovi prioritetni lestvici.

BIBLIOGRAFIJA

- BRATOŽ, R.: *Christianisierung des Nordadria und Westbalkanraumes im 4. Jahrhundert. V: Westillyricum und Nordostitalien in der spatromischen Zeit, Situla - Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani, Narodni muzej 1996.*
- ČRNILOGAR, O.: *Sveti Hieronim prevajalec. V: Tretji dan, št. 14, letnik XXIII, str. 18–20, Skupnost katoliške mladine, Ljubljana, november 1994.*
- HILBERG, I.: *Sancti Eusebii Hieronymi Epistulae. Pars I: Epistulae I-LXX, Vindobonae, 1910; Pars II: Epistulae LXXI-CXX, Vindobonae, 1912; Pars III: Epistulae CXXI-CLIV, Vindobonae, 1918 (Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum Vol. 54–56).*
- KELLY, J. N. D.: *Jerome, His Life, Writings and Controversies.* Duckworth, London, 1975.
- JEROME, SAINT: *Lettres.* (Texte etabli et traduit par J. Labourt), Societe d' Edition "Les Belles Lettres", Paris, 1949, 1951, 1953, 1954, 1955, 1958, 1961, 1963 (tome I-VIII).
- JEROME, ST.: *Select Letters of St. Jerome.* (With an English translation by F. A. Wright), Cambridge (Mass.)–London 1980.
- HIERONIM: *Svetega Hijeronima izbrana pisma (prvi del).* (Poslovenil, uvod in opombe napisal F. K. Lukman). Družba sv. Mohorja v Celju, Celje 1941.
- HIERONIM: *Svetega Hijeronima izbrana pisma (drugi del).* (Poslovenil, uvod

in opombe napisal F. K. Lukman). Ljudska knjigarna v Ljubljani, Ljubljana 1941.

JERONIM: *Sveti Jeronim izabrane poslanice*. (Priredio i bilješke sestavio J. Bratulić; preveo I. Marković). Splitski književni krug, Split 1990.

ŠPELIČ, M.: *The beginnings of Monasticism in Aquileian and Neighbouring Churches*. V: *Westillyricum und Nordostitalien in der spatromischen Zeit*. Situla - razprave Narodnega muzeja v Ljubljani, str. ____, Narodni muzej 1996.

VALENČIČ R.: *Sv. Hieronim - primorski rojak? V: Koledar za leto 1998*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica, 1997.

Latin Classics in the Letters of Saint Jerome Summary

Saint Jerome, one of the most important Latin Fathers of the Church, was born in the 4th century AD in the town of Stridon, located somewhere on the border between Pannonia and Dalmatia. After finishing elementary school in his home town, he continued his education in Rome with the well-known teacher and grammarian Aelius Donatus, becoming acquainted with all the important Latin classics. In Rome, Jerome was baptised and after that he decided to become a monk. He dedicated his life to God and started writing prayers, translating the Bible and correcting its existing translations, and engaging in criticisms and polemics caused by contemporary events and practices. He also wrote over 120 letters, which were addressed to various people, some of them famous in their own right and some known today precisely through his writings. A lot of variety can be found in his letters: some of them are just short answers, while others grew to be independent books including discussions about moral, exegetic, and dogmatic questions.

Letter XXII was written in the year 384 AD as an instruction for the virgin life of Julia Eustochium. In chapter 30, the reader is introduced to some facts about Jerome's life, as well as to the statement: "Ciceronianus es, non Christianus." This he heard in his feverish dreams, nightmares even, in which he was told not to read pagan literature any more. He promised not to, but the question inevitably arises if this was possible. He had already read and learnt by heart so many Latin classics that it was impossible for him to ignore them. Therefore it comes as no surprise that his writings are permeated with echoes of, or borrowings from, Horace, Virgil, Terence, Cicero, Plautus, Lucretius, Persius, Ovid, Martial, Quintilian, and Seneca. His letters also preserve a number of passages from their works. The Latin authors most frequently mentioned in the letters are Virgil, Ho-

race, and Cicero – writers whose works were used as examples in Aelius Donatus' school. It was there that Saint Jerome developed a predilection for them, which was to last all his life. They also influenced his use of language, which developed a degree of elegance and sophistication close to Cicero's Latin.

Saint Jerome was attached to the Latin classics, their language, Roman history and philosophy. Having absorbed them into his mentality, he could not stop using them in his work even with a conscious effort. The number of allusions to and quotations from Latin writers to be found in his letters (approximately 270) reveals him to have been well educated in Latin literature, able to use all this immense knowledge towards improving his own work dedicated to God.

Naslov:

Julijana Visočnik

Pivola 66

SI-2311 Hoče

e-mail: julijana332@yahoo.com